

ҲУҚУҚИЙ ТАРҒИБОТ

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси 313-гуруҳ курсанти

Умурзоқова Хусния Абдурашид қизи

Бугунги кунда тез суратларда ривожланиб бораётган давлатимизда фақатгина ижтимоий иқтисодий соҳалар ривожлантирилиб қолмай фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини янада оширишга, қонунийликни мустаҳкамлашга қаратилган кенг кўламли ҳуқуқий тарғибот

ва маънавий-маърифий тадбирлар тизимли равишда амалга ошириб келинмоқда. Шунингдек, давлат ва ҳуқуқ масалалари уларни амалга оширишдаги муаммолар бу борада ҳали қилиниши лозим бўлган ишлар кўплигини кўрсатиб олдимизга аниқ мақсадга йўналтирилган тадбирларни амалга оширишимизни талаб этади.

Давлатимиз раҳбари Ш.Мирзиёевнинг Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бу борада давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш масалалари бўйича ўтказилган видеоселектор йиғилишида, ижтимоий-маънавий муҳитни илмий асосда таҳлил қилишни даврнинг ўзи талаб этаётганлигини, жамиятимизда маънавий-маърифий ишлар етарли даражада йўлга қўйилмаганлини учун ҳам қутилган натижани бермаётганлигини таъкидлаб ўтди.

Мамлакатимизнинг бугунги кундаги ривожланиш тамойиллари ҳақида аниқ мақсадга қаратилган тарғибот ишларини мунтазам равишда олиб бориш, аҳолининг кенг қатламлари, авваламбор ёшлар ҳамда уюшмаган ёшлар ўртасида Ватанга муҳаббат ва садоқат, инсонпарварлик фазилатларини тарбиялаш, миллий урф-одат, анъана ва қадриятларга хурмат муносабатини шакллантириш уларнинг ҳаётимиздаги ўрни ва аҳамиятини ҳар томонлама очиб беришга йўналтирилган суҳбат ва учрашувлар, манавий-маърифий тадбирлар ўтказиш тарғибот ишларини миллий ва умумбашарий қадриятлар уйғунлиги ва замонавий билимларга таянган ҳолда ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Бу ишларни амалга ошириш мақсадида қатор соҳаларда тарғибот ва ташвиқот ишлари олиб борилмоқда.

Жумладан: Ҳуқуқий тарғибот бўйича бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан амалга оширилаётган ишлар муҳим аҳамиятга эга бўлиб, ўтган давр мобайнида 520 минга яқин ҳуқуқий тарғибот тадбирлари ўтказилган, барча аҳоли қатламларини бепул ҳуқуқий маслаҳат билан таъминлашни назарда тутувчи 5 та ҳуқуқий портал (advice.uz, huquqiportal.uz, bolahuquqlari.uz, test.adliya.uz, hudud24.uz) ишлаб чиқилган. Шунинг алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки Адлия вазирлиги томонидан аёлларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш мақсадида “Гендер-мадад” ҳуқуқий маслаҳат портали ишлаб чиқилганлиги юртимиздаги хотин қизларимизнинг ҳуқуқ ва манфаатларини химоя қилишга доир муҳим ишлардан бири бўлди десак муболаға бўлмайди.

Ҳуқуқий тарғиботни амалга оширишнинг усул ва услубларини ҳамда механизмларини бугунги кун талабларидан келиб чиққан ҳолда такомиллаштириш

талаб этилмоқда. Шу асосида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-5618-сон Фармонида белгиланган “Юксак ҳуқуқий маданият — мамлакат тараққиёти кафолати” деган концептуал ғоя асосида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури”ни тараққий этган хорижий давлатлар тажрибасидан ўрганган ҳолда қайта кўриб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тўғрисида”ги Қонун ва бир қатор нарматив ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилинаётганлиги юртимизда ҳуқуқий маданиятни оширишга доир ишлар қай тарзда амалга оширилаётганидан далолат беради.

Шу ўринда, «тарғибот», «ташвиқот», «ҳуқуқий тарғибот», «қонунчилик тарғиботи» тушунчаларига ойдинлик киритиб ўтиш мақсадга мувофиқдир. «Тарғибот» сўзининг ўзаги «тарғиб» бўлиб, ўзбек тилининг изоҳли луғатида «тарғиб» хоҳишни, қизиқишни кучайтириш, шунингдек тарғиб қилмоқ - чуқур тушунтириш йўли билан бирор ғоя, таълимот ва шу кабиларни ёймоқ, кишиларнинг онгига сингдирмоқ, шунингдек тушунтириш йўли билан бирор ишга чақирмоқ, даъват этмоқ маъноларини англатса, «тарғибот» эса бирор ғоя, таълимот ва шу кабиларни ёйишга, кишилар онгига сингдиришга қаратилган ишлар, тарғиб ишлари маъносини англатади. Мазкур изоҳли луғатда «ташвиқ» сўзига «қизиқиш, хоҳишни кучайтириш. Бирор нарсага йўллаш, йўналтириш, чақириниш мақсадидаги гап-сўз, хатти-ҳаракат ва шу кабилар» деб, «ташвиқот»га эса «оммага сиёсий ёки бошқа жиҳатдан таъсир кўрсатиш мақсадида ёзма ва оғзаки равишда қилинадиган ишлар, тадбирлар» тариқасида изоҳ берилган. Кўриниб турибдики, «тарғиб» ва «ташвиқ» тушунчалари муайян жараён ва ундан кўзланган мақсадни ўзида ифодаласа, «тарғибот» ва «ташвиқот» эса жараёнлар йиғиндиси, бошқача айтганда, комплекс тадбирлар мажмуасидан иборат эканлиги намоён бўлади. Эътиборли томони шундаки, мазкур тушунчалар мазмун жиҳатдан бир-бирига жуда яқин бўлиб, бошқаларда қизиқиш, хоҳишни кучайтириш орқали улар онгига тушунча, ғоя ёки таълимотни сингдиришга қаратилгандир. Бу тушунчаларнинг бири иккинчисини тўлдиради ва айнан шунинг учун ҳам ижтимоий ҳаётда «тарғибот-ташвиқот» бир-бирига жуда ҳам яқин тушунчалар тариқасида қўлланилиб келинади «Ҳуқуқий тарғибот» умумий тарғиботнинг бир йўналиши бўлиб, унда асосан аҳолининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, қонуний манфаатлари билан боғлиқ масалаларнинг мазмун ва моҳиятини аҳолига етказиш, шу асосда фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини ошириш мақсад қилиб қўйилади. Сўнгги пайтларда ҳуқуқий адабиётларда «ҳуқуқий тарғибот» билан бирга «қонунчилик тарғиботи» тушунчаси ҳам қўлланилмоқда. «Ҳуқуқий тарғибот» тушунчаси «қонунчилик тарғиботи»га нисбатан кенгроқ тушунча бўлиб, кенг қамровли ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлар доирасидаги масалаларни тарғиб қилишни назарда. Мисол учун, муайян турдаги ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган

шарт-шароитлар, уларни содир этишнинг усул, шакл ва воситалари, виктимлик ҳолатлари, ҳуқуқбузарликлардан ҳимояланиш чора-тадбирлари кабилар билан боғлиқ масалаларга урғу берилса, «қонунчилик тарғиботи» эса фақат қабул қилинган қонунлар ва қонуности ҳужжатларнинг мазмуни ва моҳиятини ёритишга қаратилади. Энг эътиборли томони, ҳуқуқий тарғибот керак бўлса қонунчилик тарғиботини ҳам ўз ичига қамраб олади. Маълумки, аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг муҳим йўналишларидан биридир. Шу боисдан, мустақиллик йилларида мамлакатимизда халқаро андозаларга мос миллий қонунчилик асосларини яратиш билан бирга уларнинг мазмун-моҳиятини аҳолига етказиш ишларига жиддий эътибор қаратилди. Аҳолининг ҳуқуқий онгини ва маданиятини ошириш учун оммавий ахборот воситаларининг имкониятларидан кенг фойдаланиш, таълим муассасалари ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамкорлигида ҳуқуқий тадбирлар ташкил этиш, бир сўз билан айтганда қонунчилик тарғиботини кучайтириш муҳим аҳамиятга эга

Ҳуқуқий тарғибот қўйидаги уч шаклда амалга оширилади: - оғзаки; - ёзма; - кўргазмали. Ҳуқуқий тарғиботнинг оғзаки шаклига, ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлар, уларнинг белгиланган шартлари, тартиби, қонун ва қонуности ҳужжатларнинг мазмун-моҳиятига бағишлаб аҳоли ўртасида маъруза қилиш, радиоэшиттиришлар қилиш, викторина, давра суҳбати, семинар-тренинг, учрашувлар ўтказиш кабиларни киритиш мумкин. Ҳуқуқий тарғиботнинг ёзма шаклига эса ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлар, уларнинг белгиланган шартлари, тартиби, қонун ва қонуности ҳужжатларнинг мазмун-моҳиятига бағишлаб мақолалар, китоб ва қўлланмалар ёзиш ва чоп эттириш, аҳолининг муайян қатламига мўлжаллаб буклетлар тайёрлаб, тарқатиш кабиларни мисол қилиб келтириш мумкин. Ҳуқуқий тарғиботнинг кўргазмали шаклига аҳоли гавжум жойларда ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир плакатлар, эълонлар жойлаштириш, видео роликлар намоиш қилиш, кинофильмларнинг муайян эпизодларида акс эттириш, телевидениеларда «Бир жиноят изидан», «Жиноят ва жазо» каби кўрсатувларни эфирга узатиш, плакатлар тайёрлаб аҳоли кўп тўпланадиган ва гавжум бўлган жойларда, ички ишлар органларининг маъмурий бино (МТП)ларида кўргазмали эълонлар осииш кабиларни мисол қилиб келтириш мумкин. Ҳуқуқий тарғиботни амалга оширишга қўйидаги талаблар қўйилади: Ҳуқуқий тарғибот субъектларига қўйиладиган талаблар – бу борада авваламбор, кимлар ҳуқуқий тарғибот субъекти бўлиши мумкинлигига оидинлик киритиш талаб этилади. Мазкур субъектларга ҳуқуқий тарғибот ташкилотчилари, яъни тарғибот ўтказадиган орган, муассаса, ташкилот ва жамоат тузулмалари бўлиши мумкин. Тарғибот ўтказадиган орган ва муассасалар тарғибот ўтказишдан олдин қўйидаги масалаларга оидинлик киритиши талаб этилади:

-ҳуқуқий ёки қонунчилик тарғиботи ўтказилиши кераклигига;

-ҳуқуқий ёки қонунчилик тарғиботи қайси шаклда, яъни маъруза қилиш, учрашув ўтказиш, давра суҳбати, телекўрсатув, радиоэшиттириш кабиларда ўтказилишига;

Юридик табиатига кўра, ҳуқуқий тарғибот ҳуқуқий тарғиботнинг асосий усулларидан бири бўлиб, кенг омма орасида ҳуқуқий билимларни тарқатиш, давлатнинг ҳуқуқий сиёсати ва ҳуқуқий мафкура асосларини аҳоли ижтимоий онгига сингдириш, унда ҳуқуқий ғоялар, талаблар, қарашлар, кадриятлар ва ҳуқуқий эътиқодни қарор топтириш, шунингдек ижобий ҳуқуқий хулқ-атвор моделини мустаҳкамлаш мақсадида амалга ошириладиган фаолиятдир. Ҳуқуқий тарғибот жамият миқёсида ҳуқуқий билимларни тарқатиш, реципиентларга(қабул қилувчи) ҳуқуқий ахборотни мунтазам етказиш учун ташкил этиладиган, мақсадга мувофиқ бошқариладиган жараёндир. Ушбу жараён қуйидаги элементлардан иборат тарзда кечади: а) ҳуқуқий ахборотни тарқатувчи (етказувчи, тарғиб қилувчи) субъект – коммуникатор; б) ҳуқуқий билимларни, ахборотни қабул қилувчи объект – коммуникант; в) ҳуқуқий ахборот – коммюнике; г) ҳуқуқий коммуникациянинг(алоқа) амал қилиш майдони – ҳуқуқий таъсир ўтказиш вазияти. Ҳуқуқий тарғибот субъектлари (давлат органлари, жамоат бирлашмалари, сиёсий партиялар, оммавий ахборот воситалари, таълим муассасалари, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг мутасадди ходимлари, ҳуқуқшунос мутахассислар ва олимлар) фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, ҳуқуқий маданиятини шакллантириш мақсадида қонунчиликка оид ва бошқа ҳуқуқий ахборотни аҳоли кенг қатламларига, айниқса ёшларга етказадилар. Ҳуқуқий тарғибот талаба ёшлар ва ўқувчиларнинг хулқ-атвори шаклланишида муҳим вазифани ўташи масаласида ёзиб М.Г.Лаварсланова – ҳуқуқий давлатни қуриш жараёнида ушбу масаланинг ўта муаммоли эканлигини таъкидлайди. Унинг эътирофига кўра, ушбу жараёнда ўсиб келаётган ёш авлоднинг дунёқараши шаклланишида ҳуқуқий маданият ва ҳуқуқий ижтимоийлашувни юқори даражага кўтариш биринчи галдаги вазифалардан биридир. Мавжуд танқидий баҳоларга қарамасдан, ҳуқуқий тарғибот қўйилган тарғиботвий мақсад ва вазифаларга муайян даражада мос келувчи тадбирлар мажмуасидан иборат бўлади. Ҳуқуқий тарғибот ҳуқуқий тарғибот доирасида муносиб даражада йўлга қўйилиши мумкинлигини инобатга оладиган бўлсак, ўз навбатида, ҳуқуқий билимларни аҳоли ва кенг жамоатчилик ўртасида радио, телевидение ва бошқа оммавий ахборот воситалари орқали кенг тарғиб этиш мазкур жараёнда ҳал қилувчи аҳамият касб этиши шубҳасиздир. Дарҳақиқат, ҳуқуқий тарғибот жараёнида ҳуқуқий тарғибот субъектларининг фаоллигини ошириш улар фаолиятининг самарадорлигини таъминлаш имконини яратади. Шу боисдан бугунги кунда мамлакатимизда ҳуқуқий тарғибот масаласига жиддий эътибор қаратилиб, унинг сифат самарадорлигини ошириш борасида жиддий чора-тадбирлар кўрилмоқда.

Ҳуқуқий тарғибот воситалари тушунчаси борасида олимлар ўртасида яқдиллик йўқ. Шу сабабли ҳам юридик адабиётларда тарғибот воситаларига тор ва кенг маънода қаралади. Тор маънода, ҳуқуқий тарғибот воситалари бўлиб, тарғибот жараёнида фойдаланиладиган китоблар, кинофильмлар, санъат асарлари ҳисобланса, кенг маънода эса, бу таълим, ижтимоийфойдали меҳнат, ташаббускорлик кабиларни ўзида намоён

этади. Адабиётларда, шунингдек, тарғибот воситалари тушунчасига нисбатан бошқа нуқтаи назар ҳам мавжуд, унга кўра, воситаларга ҳуқуқий тарғибот жараёнида фойдаланиладиган техник воситалар ва мосламалар ҳам киритилади. Воситаларни бундай тушуниш уларни тарғибот шаклларида фарқлашга имкон беради, бироқ, тарғиботнинг барча техник ва моддий воситаларини қамраб ололмайди. Ҳуқуқий тарғибот жараёнида фойдаланиладиган моддий воситалар сирасига радиоэшиттириш ва телевидение, кинотеатрлар, клублар, саройлар ва бошқа бинолар ҳамда техник воситалар, нашриётлар, газета ва журналлар, китоблар, киноленталар, плакатлар, стендлар, кўргазмали ташвиқотлар киради. Ҳуқуқий тарғибот воситаларига айрим муаллифлар тарғиботланувчига маънавий, яъни рационал ва ҳиссий таъсир этиш воситаларини ҳам киритганлар. Бундай таъсир ўз ичига материални узатиш методикасини, тадбирлар амалга ошириладиган муҳитни қамраб олади. Ҳуқуқий тарғибот тизимининг таркибий қисмларини тарғиботнинг объекти ва субъектлари фаолиятини таҳлил этиш асосида ойдинлаштириш мумкин. Чунки, бу борада ҳуқуқий тарғибот субъектлари ва объектларининг ҳолатини таҳлил этмасдан, улар ўртасидаги алоқадорлик тўғрисида аниқ маълумотларга эга бўлмасдан ва умуман уларнинг ҳуқуқ тўғрисидаги қарашлари, фикрлари, ғоя ҳамда тасаввурлари хусусида муайян хулосаларни чиқармай туриб, ҳуқуқий тарғиботнинг замонавий усул ва воситаларни қўллаб бўлмайди. Шундан келиб чиқиб, О.Ф.Скакун ҳуқуқий тарғибот таркибий қисмлари сифатида субъект, объект ва ҳуқуқий тарғибот тадбирларининг мажмуини тушунади. Олимнинг эътирофи этишича, ҳуқуқий тарғибот жараёни яхлит тизими сифатида қуйидагиларда намоён бўлади: □ Ҳуқуқий тарғибот – муайян ҳуқуқий ғоя ва кадриятларни тарқатиш бўлиб, бунда ҳуқуққа риоя қилиш ва қандай ҳолларда ташвиқот олиб бориш масаласига аниқлик киритилади. □ Ҳуқуқий таълим – энг таъсирчан ва кенг тарқалган усул ҳисоблансада, ҳар доим ҳам жамиятнинг ҳар бир аъзосига мукамал даражада етиб бормайди. □ Юридик амалиёт – ҳуқуқий тарғибот ва ташвиқот ишлари қанчалик фаол тарзда олиб борилмасин, агар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар фаолияти ижобий таъсир этмаса, жамиятда ҳуқуққа нисбатан ишонч ва ҳурмат ҳамда фуқароларда қонунга риоя этиш ҳиссини шакллантириб бўлмайди. □ Ўзини ўзи тарғиботлаш – тарғиботнинг энг таъсирчан тури бўлиб, айнан у орқали шахсда ҳуқуқ тўғрисида онгли ва ихтиёрий тасаввурлар шаклланишига шароит яратилади. Мазкур масалага муносабат билдирган мамлакатимиз ҳуқуқшунослари ҳуқуқий тарғибот механизмини бир оз кенгроқ ифода этадилар. Уларнинг фикрича, ҳуқуқий тарғибот механизмининг таркибий қисмлари қуйидагиларда акс этади: биринчидан, ҳуқуқий тарғибот субъектлари (давлат идоралари, жамоат бирлашмалари, меҳнат жамоалари, мансабдор шахслар ва бошлиқлар); иккинчидан, ҳуқуқий тарғибот объектлари (фуқаролар, ёшлар мансабдор шахслар, жумладан, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари ходимлари ва бошқ.); учинчидан, ҳуқуқий тарғибот мазмуни (ҳуқуқий таълим, ҳуқуқий тарғибот, ҳуқуқий ташвиқот); тўртинчидан, ҳуқуқий тарғибот шакллари (маърузалар, семинарлар, суҳбатлар, викториналар); бешинчидан,

хукуқий тарғибот методлари (ишонтириш, рағбатлантириш, мажбурлаш); олтинчидан, хукуқий тарғибот воситалари (матбуот, радио, телевидения, адабиёт ва санъат асарлари, кўргазмали ташвиқот ва тарғибот воситалари). Кўриниб турибдики, хукуқшуносларимизнинг мазкур масаладаги, тўғрироғи хукуқий тарғибот механизми таркибий қисмлари хусусидаги ёндашувлари бир оз кенг қамровли аҳамият касб этган. Шу боисдан бизнинг назаримизда, хукуқий тарғибот жуда кенг қамровли ва мураккаб жараён бўлганлиги учун у бир вақтнинг ўзида таълимни, ўқитишни, хулқ-атвор, ижтимоий-хукуқий фаоллик эътиқодлари, одатлари ва малакаларини шакллантиришни ўз ичига олади. Биз мана ёндашувни қўллаб-қувватлаймиз. Хукуқий тарғибот механизмида унинг методлари алоҳида таҳлил этилиши лозим. Тарғиботвий жараён олдида қўйилган мақсад ва вазифаларни амалга ошириш учун методлар ва воситаларнинг турли бирикмаларидан фойдаланиш мумкин. Хукуқий тарғибот воситалари ва шакллари билан бир қаторда тарғибот методларини, шунингдек, уларни қўллашнинг илмий асосланган тавсияларини тадқиқ этиш хукуқий тарғибот назариясини ишлаб чиқишда катта аҳамиятга эга. Айни пайтда, масалага бундай ёндашув хукуқий тарғибот жараёнининг самарадорлигини янада оширишга муносиб хизмат қилади. Т.Н.Леонтьеванинг фикрича, хукуқий тарғибот методи – бу уни амалга ошириш усуллари ва йўлларининг йиғиндисидир. Л.М.Корниенко хукуқий тарғибот методи деганда, индивидда хукуқий онгни шакллантиришга қаратилган хукуқий фаолият усуллари тушунади. В.Н.Зенин эса хукуқий тарғибот методини, одамларни қонунларни ҳурмат қилиш, уларга қатъий риоя этиш, хукуқий онгнинг юқори даражада бўлиши, уларга хукуқий хулқатвор кўникмаларини сингдириш ва уларнинг ижтимоий-хукуқий фаоллигини ошириш руҳида тарғиботлаш мақсадида инсон онги ва хулқатворида таъсир этиш усуллари ва йўлларининг йиғиндиси, – деб таърифлайди. Барча таърифларда ҳеч бир истисносиз хукуқий тарғибот методи деганда, энг аввало, шахс онги ва хулқ-атворида таъсир этиш усуллари, шунингдек, таъсир этиш принципларининг йиғиндиси тушунилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Жамиятда хукуқий онг ва хукуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида фармон
2. Lex.uz
3. “Гендер-мадад” хукуқий маслаҳат портали